
Diskurzivnost ekonomije na primjeru reprezentacije zaduženosti globalnog financijskog sustava

---

JAKOV BEGIĆ

Sažetak

Rad smjera pokazati značaj i relevantnost poststrukturalnog pogleda na ekonomiju kako trasiranjem sada već općih konceptualnih mjesta tog pristupa tako i prakticiranjem te teorijske pozicije u konkretnoj analizi zaduženosti financijskog sustava. Kratkotrajna i lokalizirana, ali značajna tradicija poststrukturalnog problematiziranja kategorije ekonomije ovdje se prezentira preko tri ključne discipline – *governmentality studies*, ekonomske sociologije i međunarodne političke ekonomije. Nakon opisa dometa i ograničenja tih disciplina ulazimo u drugi dio rada gdje analiziramo aparaturu standardifikacije i validacije kreditnog rizika kod banaka, točnije Basel kapitalne uvjete i prakse sekuritizacije. Pružanjem genealogije tih tehnika interpretiramo domenu financija kao diskurzivni prostor (re)artikuliran preko skupa normaliziranih mehanizama i praksi koji zajednički tvore racionalnost vladanja. Na taj način ukazujemo na važnost performativnih, simboličkih, relacijskih, decentriranih i kontingentnih momenata u kritičkom poimanju (financijske) ekonomije, odnosno pokazujemo da kritika ekonomije ne mora nužno biti organizirana i provedena kroz matricu kapital – klasa – ideologija.

Ključne riječi: poststrukturalizam, dug, globalni financijski sustav, Basel standardi kapitala, sekuritizacija

Uvod

Dominantni narativi koji upotrebljavaju i (ne)posredno definiraju pojam ekonomije slažu se u jednom: realnost ekonomije notorna je činjenica. Unutar disciplinarnih podjela ekonomika u cijelosti i prevladavajući pristupi u ostatku društvenih znanosti (ponajprije onim klasičnima: političkoj ekonomiji, sociologiji, antropologiji, geografiji) konstruiraju ekonomiju kao distinktivno polje s vlastitom unutarnjom logikom oko koje se organizira ostatak socijalne topografije. Izvan akademije statistički modeli, formalno-pravni poredak i popularno-medijska produkcija reprezentiraju ekonomiju kao manipulabilnu strukturu, totalitet vođen djelovanjem realpolitike i ostalih aktera. Ekonomija se tako ocrtava kao da posjeduje vlastitu esenciju i racio-

nalnost – postojanje ekonomske istine je neupitno, zadatak glasi otkriti je i pokušati njome upravljati. Nadalje, ekonomija egzistira kao materijalna infrastruktura neovisna o njezinim interpretacijama te sačinjava autonoman sistem sa stabilnim granicama – ona ne ovisi o kontekstualnom i historijskom, već ima oblik univerzalnosti i konstante. Ukratko, smatra se kako ekonomska dimenzija postoji kao empirijska kategorija. Iz toga slijedi da govoriti o ekonomiji i diskursu u istom kontekstu, štoviše, pokušati prokazati ekonomsku stvarnost kao diskurzivno određenu, za opisani imaginarij označava nadasve abnormalan i iracionalan čin, koji može biti shvaćen ili kao neozbiljna argumentacija ili kao jeftina provokacija.

Poststrukturalno zanimanje za procese konvencionalno kategorizirane kao dio sfere ekonomskog upravo pokazuje kako ne možemo govoriti o “pred-” ili “izvan-” diskurzivnim momentima ekonomije. Takav pristup očekivano nije (bio) blagonaklono primljen u disciplinama i strujama sazdanima na pozitivističkim i ekonomističkim temeljima te je (bio) nazivan, između ostalog, nesposobnim i beskorisnim (Frankel, 1997), odmaknutim od stvarnog svijeta i čvrstih činjenica (Katzenstein i sur., 1998; Ruggie, 1998), neodgovornim i opasnim (Whittle i Spicer, 2008) i slično. Iako su autori koji se (samo)etiketiraju kao pripadnici poststrukturalne pozicije u većoj ili manjoj mjeri naviknuti na takvu recepciju vlastitih stajališta, etabliranost strukturalizma u proučavanju ekonomije, bilo kroz liberalno-racionalnu, socijetalno-institucionalnu ili marksističku teoriju, odredila je ponešto nezavidniju perspektivu za probitak poststrukturalizma u to područje. Pa ipak, određeni pomak u smjeru dekonstruiranja ekonomskog napravio se ponajprije unutar međunarodne političke ekonomije, ekonomske geografije, *governmentality studies*, *critical management studies* te kroz ekonomsku sociologiju. Kratkotrajna i lokalizirana, ali značajna tradicija analitičkog problematiziranja kategorije ekonomije dobrodošao je epistemološki obrat od različitih, stoljećima nataloženih oblika transhistorijskog modeliranja ekonomije.

Ovaj rad prati spomenuti teorijski kontekst te namjerava pružiti kritičku genealogiju semio-tehnološke reprezentacije zaduženosti globalnog financijskog sustava, etabliranu u *post-Bretton Woods* razdoblju neoliberalne *policy* konjunktura. Konkretnije, analizom različitih instrumenata i metoda validacije kreditnog rizika, odnosno povezanih praksi poslovanja nastojimo denaturalizirati i repolitizirati tehničku i tehnološku aparaturu za formiranje znanja, odnosno istine o globalnom financijskom sustavu. Područje financija tako interpretiramo kao diskurzivni prostor (re)artikuliran preko skupa normaliziranih mehanizama i praksi koji zajednički tvore racionalnost vladanja. Na taj način ukazujemo na važnost performativnih, simboličkih, relacijskih, decentriranih i kontingentnih momenata u kritičkom poimanju (financijske) ekonomije, odnosno pokazujemo da kritika ekonomije ne mora nužno biti organizirana i provedena kroz matricu *kapital – klasa – ideologija*.

Slijedom toga, cilj rada je pokazati značaj i relevantnost poststrukturalnog pogleda na ekonomiju kako trasiranjem sada već općih konceptualnih mjesta tog pristupa tako i prakticiranjem te teorijske pozicije u konkretnoj analizi zaduženosti financijskog sustava. U prvom dijelu rada fokusiramo se na autore, smjerove, interese, doprinose i polemike koje nalazimo kod poststrukturalnog programa u proučavanju ekonomije. Ovdje se baziramo na tri ključne discipline – *governmentality studies*, ekonomskoj sociologiji i međunarodnoj političkoj ekonomiji – od kojih je svaka izrazila relativno distinktivan oblik demontiranja kategorije ekonomije. Nakon opisa dometa i ograničenja (ovdje treba posebno naglasiti sociologiju) tih disciplina, postaviti ćemo pitanja reprezentacije zaduženosti u financijskom sustavu. Ovdje problematiziramo aparaturu standardifikacije i validacije kreditnog rizika kod banaka, točnije Basel kapitalne uvjete i prakse sekuritizacije, te time ne samo da demonstriramo vrijednost i primjenjivost poststrukturalne kritike ekonomskih procesa već i stvaramo neko novo znanje o tome što prakse, akteri i procesi koji se vežu uz financije jesu.

1. Poststrukturalizam i ekonomija

Iako je primjedba kako se poststrukturalizam najmanje ustalio u polju proučavanja ekonomije relativno česta (de Goede, 2003; Stäheli, 2011), ona ne znači toliko da se poststrukturalni pogled prema ekonomiji ne prakticira koliko govori o već spomenutoj jakosti raznih oblika strukturalističkih viđenja u širem dijapazonu disciplinarnih niši koje se na neki način bave ekonomijom. Korijene dekonstrukcije ekonomije nalazimo kod Foucaulta i u njegovoj analizi (neo)liberalnog principa vladanja, koja je početkom 1990-ih godina navela na institucionaliziranje postdisciplinarnе struje *governmentality studies*. Paralelno s time, u ekonomskoj sociologiji francusko-britanska¹ veza pod utjecajem *latourijanske* orijentacije otvara novi put težom o performativnosti ekonomije. Na prijelazu stoljeća poststrukturalna tematika prodire i zadržava se u međunarodnoj političkoj ekonomiji gdje se, više od bilo koje druge škole, hvata u koštac s marksističkim teoretiziranjem ekonomije. U nastavku² ćemo podrobnije opisati upravo te tradicije jer u svojim redovima sadržavaju relativno distinktivne, etablirane i artikulirane programe, što ne znači da ostale (pod)discipline u kojima se prakticira poststrukturalni pravac k ekonomiji ne zaslužuju barem

¹ Oformili su je najvećim dijelom francuski autori, ali dominantno se prakticira na britanskim sveučilištima.

² Inzistiranje na strogoj podjeli među disciplinama treba više shvatiti kao želju za shematskim pristupom kod narednog opisa poststrukturalizma u ekonomiji što, prema našem mišljenju, pridonosi većoj jasnoći nego da se navode samo autori i koncepti bez disciplinarnе pozadine. U stvarnosti je situacija, dakako, znatno manje razgraničena te se isti koncepti, autori i studije nekada vode u više disciplina.

častan spomen.³ Važno je napomenuti kako su sve te opcije koliko konceptualno rubne toliko i geografski lokalizirane te nemaju pretjeranu vidljivost izvan anglo-saksonske akademije, pri čemu prvenstveno mislimo na kontinentalnu Europu.

1.1. Foucault, governmentality, neoliberalizam

Foucault se u kasnijim godinama svog rada bavi genealogijom liberalne, odnosno neoliberalne racionalnosti, razvijajući tako koncept biopolitike. *Novum* liberalnog načina vladanja u 18. stoljeću za Foucaulta je uspostavljanje političke ekonomije kao novog oblika režima istine. Tržište prestaje biti poljem jurisdikcije i postaje promatrano kao prirodni i spontani mehanizam (Oksala, 2013), čija racionalnost označava granice državne moći. Pojedinci se u takvoj konstelaciji počinju subjektivirati kao racionalni, isključivo interesno orijentirani poduzetnici koji slijede znanstveno dokazanu istinitost tržišta. Neoliberalizam pak, kroz historijski razvoj od njemačkih ordoliberalera do američke Čikaške škole, ekstremizira tu postavku, argumentirajući kako je čitav socijalni sistem ekonomska igra tržišnog natjecanja i poduzetništva. Ekonomski rast postaje jedina socijalna politika, kompeticija se ogleda kao osnovni motiv djelovanja atomiziranih pojedinaca, a svaka dimenzija pojedinačnog ili kolektivnog djelovanja je neka forma kapitala podložna ekonomskoj analizi – svatko tko prihvaća življenu stvarnost je *homo economicus* (Foucault, 2008). Ono što je za našu analizu ključno u Foucaultovoj argumentaciji uspostave (neo)liberalizma jest konceptualiziranje sfere ekonomskog – ekonomijom je nemoguće upravljati kao distinktivnim poljem, već se radi o vladanju nad društvenim tijelom kroz diskurzivno konstituiranje kompetitivnog mehanizma u svakom njegovom dijelu. Štoviše, ekonomija uopće ne postoji kao zaseban dio društva s vlastitim zakonima i dinamikom, zbog čega Foucault govori o beskorisnosti ekonomike – to je disciplina bez Boga, bez totaliteta, bez centra (*ibid.*); polje koje ona proučava ne postoji. Foucaulta zato u klasičnoj liberalnoj metafori “nevidljiva ruka” ne zanima ruka, već njezina nevidljivost (Stäheli, 2011). Ekonomija, naime, nije mehanicističko-naturalno-teleološka struktura, nego je uvijek historijski sistem subjektivacije i regulacije. Iako je Foucaultov primarni i eksplicitni istraživački cilj kod okretanja prema pitanju ekonomije bio trasiranje (neo)liberalnog diskurzivnog prostora uz paralelnu genealogiju racionalnosti vladanja svojstvenu za modernu, posredno

³ Prije svega to su *critical management studies* (CMS) i ekonomska geografija. CMS je recen-tan produkt organizacijske teorije koji se dobrim dijelom oblikovao kroz poststrukturalni ili konstruktivistički pristup, ali nije izrodio zaseban, sebi svojstven program, već preuzima teze o performativnosti i *governmentalityu* te radi važne studije orijentirane na računovodstvene, revizorske i upravljačke prakse. Poststrukturalna opcija u ekonomskoj geografiji je više uspostavljena oko nekolicine važnih, viđenijih i raznorodnih autora (prije svega Nigel Thrift i tzv. *single writing persona* autorica Gibson i Graham) nego što ima jasno zacrtan konceptualni put.

negiranje egzistencije ekonomiji predstavlja prvi oblik poststrukturalne intruzije u teorijske rasprave o ekonomiji.

Governmentality studies nastaju na temeljima Foucaultove analize neoliberalne vladavine, ali im, slično kao i kod Foucaulta, osnovni interes nije toliko u artikuliranju same kategorije ekonomskog (pa samim time i ne-ekonomskog) kao konstruirane koliko u detaljnoj deskripciji metoda upravljanja sobom (*self-governing*) i vladanja kroz slobodu izbora, karakterističnih za neoliberalnu racionalnost (Dean, 2012). Prezentiranjem genealogije tržišnog mehanizma u različitim sektorima društva, analize nastale u ovom programu opisuju mikro-fiziku (neoliberalne) moći i tako predstavljaju najutjecajniji oblik poststrukturalnog interesa za neoliberalizam (Larner, 2006). Za naše potrebe najinteresantnije su studije o biopolitici i financijama koje istražuju, između ostalog, stvaranje neoliberalnog investicijskog subjekta “iz predgrađa” čija akvizicija nekretnine (dakako, kreditno omogućena) nije samo potraga za domom već i želja za investicijskom prilikom, pri čemu vlasnik kuće sebe počinje smatrati odgovornim investitorom (Langley, 2008). Ipak, fokusirajući se na slučajeve stvaranja neoliberalnog subjekta posredstvom programa i tehnologija vladanja, *governmentality* pristup ponekad zna patiti od suviše idealizirane vizije neoliberalizma, pri čemu se neoliberalni projekt smatra uvijek uspješnim, produktivnim i, naposljetku, determinirajućim. Takav suviše generalizirani koncept neoliberalizma (Stäheli, 2011) onda se javlja gotovo kao normativno-univerzalizirajući moment, što približava *governmentality* studije kako strukturalnom zatvaranju historijske epohe tako i univerzaliziranju koncepta *governmentality*. Imajući to u vidu, neki autori bliski poststrukturalnom teoretiziranju nadomještaju monolitnu, koherentnu koncepciju “neoliberalizma s velikim N” terminom *neoliberalizacija* koji uvažava varijabilnost, kompleksnost i kontekstualnu specifičnost kad govori o neoliberalnim relacijama moći (Springer, 2012). Tim potezom odmiče se od promatranja neoliberalizma kao totaliteta s jasnim početkom i krajem prema dinamičnom i procesualnom shvaćanju koje osvjetljava specifične unutarnje kontingencije, kontradikcije i reartikulacije, odnosno “priljavu stvarnost određenog neoliberalnog projekta” (Larner, 2006: 207). S druge strane, neki autori neoliberalizam vide jedino kao nužnu iluziju (Castree, 2006) ili ga smatraju kaotičnim konceptom koji više služi kao označitelj za aktivne strategije otpora nego što posjeduje istraživačku svrhu (Jessop, 2013a), a ima i onih koji jasno artikuliraju da “takva stvar ne postoji” (Barnett, 2005: 7).

Ukratko, poststrukturalizam, u trenucima u kojima progovara o neoliberalizmu, pokušava analitički teren odmaknuti od marksističkih objašnjenja neoliberalizma kao ideološkog projekta pro(iz)vedenog od strane skupine elitnih aktera s artikuliranom i koherentnom agendom (Harvey, 2005; Cahill, 2013) i fokusira se na kompleksnost, decentriranost i ambivalentnost produkcije neoliberalne racionalnosti kroz kompoziciju strategija, tehnika i tehnologija vladanja. Dakako, u podlozi

svih poststrukturalnih obračunavanja s neoliberalizmom stoji primarna teza po kojoj se ovdje (ali i u svim ostalim tipovima “ekonomskog sustava”) ne radi o ekonomskoj doktrini, već o političkoj racionalnosti (Brown, 2003).

1.2. Performativnost i ekonomska sociologija

Ono što je Foucault predstavljao za *governmentality* studije, za krugove ekonomske sociologije koji su iznjedrili tezu o performativnosti predstavlja Bruno Latour. Latourov dugogodišnji suradnik i koautor Michel Callon uvodi ontološke i epistemološke postavke teorije umreženog aktera u polje ekonomske sociologije te krajem 1990-ih artikulira tezu o performativnosti (Callon, 1998). Koncept performativnosti, s počecima u Austinovoj teoriji govornog čina prema kojoj uporabom jezika performiramo (činimo realnim) stvari poput “braka” ili “ugovora” (Austin, 1962), u poststrukturalnom teoretiziranju izlazi iz okvira lingvistike i sažima čitav splet diskurzivno-materijalne konstrukcije stvarnosti – u Callonovom slučaju radi se o onoj ekonomskoj. Shodno tome, pozitivistički imperativ *mainstream* ekonomske sociologije ka korekciji vječitog neprijatelja – apstraktnog, spekulativnog *homo economicusa* – realnim putanjama i karakteristikama ekonomskog djelovanja Callon okreće na glavu argumentirajući kako “*homo economicus* postoji... On je rezultat procesa konfiguracije” (Callon, 1998: 22). Drugim riječima, *homo economicus* je proizveden, on je konstituiran kroz performativne akte socio-tehnoloških aranžmana ekonomije. Ti aranžmani uključuju i akademsku ekonomiku, odnosno ekonomsku teoriju u užem smislu riječi i razne oblike ekonomskih *inženjera*: računovođe, marketinški stručnjaci i općenito svi profesionalci unutar infrastrukture tržišta posjeduju performativnu moć (Callon, 2007). Te aktivnosti, koje objedinjuju materijalne i nematerijalne elemente, ne pronalaze, međutim, skrivene zakone i mehanizme ekonomije niti slijede neku metafizičku trajektoriju tržišta, već konstantno performiraju i perpetuiraju određenu ekonomsku realnost (racionalnog aktera, tržišnog ekvilibrija, marginalne kalkulacije i slično), pridajući joj u konačnici naturalizirani efekt. Istraživački fokus se tako treba udaljiti od koncepta istine ili ne-istine prema onom uspjeha ili neuspjeha performativnih činova ekonomske agencije (*ibid.*). Zadatak tada postaje Latourovo otvaranje crne kutije (znanstvenog) znanja i ulazak u srž ekonomske infrastrukture gdje se kroz međusobne odnose tehnologija, pojedinaca, jednadžbi, tehničkih analiza i svega ostalog odvijaju ključni trenuci sužavanja beskonačne kompleksnosti reprezentacije na jedan nazivnik, sklapajući na taj način svijet koji znamo kao ekonomiju u unificiranu, ali inherentno partikularnu cjelinu.

Teza o performativnosti demontira ekonomiju na liniji njezine materijalno-tehnološke pojavnosti, pokazujući kako su socijalno, ekonomsko i tehničko, ustvari, dijelovi istog registra (Callon, 1986). Na taj način performativnost otvara prostor za politizaciju tehničke infrastrukture, potencijalno čak i u većoj mjeri nego što

je to bila Foucaultova orijentiranost na tehnologije i režime istine. Svaki objekt u mreži je fundamentalno političan, pa je spominjano otvaranje crne kutije manevar kojim ukazujemo na regulacijsku i disciplinirajuću prirodu svakog socio-tehnološkog aranžmana. Ipak, naslijeđu performativnosti u sociologiji navedeno nikada nije bila ambicija niti su zagovornici tog smjera ovo uopće smatrali relevantnom tematikom koju bi trebalo artikulirati. Autori pripadnici tog pravca preuzimaju ulogu neutralnih opisivača kontingencija u danom ekonomskom sustavu te posljedično odstranjuju bilo kakav oblik kritičnosti iz svojih interpretacija, udaljujući se tako od početne poststrukturalne pozicije. Razlog zašto je tome tako pronalazimo u postovječivanju tih autora sa (ekonomskom) sociologijom kao takvom. Sociologija, disciplina u kojoj pozitivizam doživljava svoj historijski vrhunac u društvenim znanostima, tradicionalno nastupa kao neutralna potraga za generičkim momentom društvenosti, vjerno prateći davno napravljenu, vizionarsku usporedbu s fizikom. Istinska kritička teorija, bilo da se radi o marksističkim pokušajima ili o nekom obliku poststrukturalnih intervencija, nikada nije našla svoje mjesto u sociološkom imaginariju. Više ili manje utemeljena (u akciji ili strukturi) simptomatika vremena bila je i ostala osnovna intencija sociologije, odnosno njezin glavni *forte*. Iz tog razloga studije performativnosti, iako započinju uz poststrukturalni blagoslov, zakažuju u ključnom momentu kritike, te tako završavaju u karakteristično sociološkoj – mekoj, benignoj, gotovo apologetskoj – deskripciji, koja je u konačnici bliža jednom Granovetteru ili Zelizer nego, primjerice, Foucaultu ili Butler. Ako prihvatimo da performativnost “uvijek implicira određenu kritiku subjekta” (Butler, 2010: 154), poststrukturalizam u ekonomskoj sociologiji ne razvija svoj potencijal, već se konstituira u skladu s identitetom sociologije, ostajući na razini (još jednog) narativa koji na nešto egzotičniji način pokušava benevolentno modificirati neoklasičnu poziciju. Šteta po tome pitanju je utoliko veća znamo li da je ta tradicija veliku pažnju posvetila financijskom sustavu (primjerice, Mackenzie, 2006), pokazujući kako su tzv. visoke financije, nerijetko percipirane kao ultimativna aproksimacija neoklasičnog modela tržišta i aktera, ustvari artefakt heterogenih i performativnih elemenata tehno-znanstvenih aranžmana. Ambicija studija tog tipa nije uznemiravanje i preispitivanje prividne stabilnosti financijskog dispozitiva, već im domet ostaje gotovo legitimirajuća empirijska adaptacija dominantne reprezentacije financijskog sustava (de Goede, 2005) koja prečesto “diše prorijedeni zrak financijskih tržišta” (Leysnon i Thrift, 2007: 107).

1.3. Međunarodna politička ekonomija i negacija (globalnog) kapitala

U sklopu međunarodne političke ekonomije formirala se značajna poststrukturalna struja koja, međutim, ne polazi od jednog konceptualnog programa kao prethodno obrađene tradicije, već sadrži raznovrsne elemente poststrukturalnog teoretiziranja. Ipak, razlog zbog kojeg ovdje pobliže opisujemo taj pristup jest u tradiciji direktnog

obračuna s materijalizmom marksističke političke ekonomije, koja se ustalila kao dominantan predmet interesa, pa možda i ključan doprinos te struje.⁴ Na toj liniji Laclau i Mouffe, čiji je rad najizravniji, a vjerojatno i najutjecajniji poststrukturalni napad na marksistički historijski materijalizam, prirodno služe kao bazična referenca za naslijeđe poststrukturalizma u toj disciplini. Njihova relativizacija ekonomije polazi od negacije klasnog sukoba kao primarnog socijalnog konflikta – “ne postoji ništa u ideji ekstrakcije dodane vrijednosti od strane kapitalista što je doista antagonistično prema proizvođačima shvaćenima jednostavno kao prodavačima radne snage” (Laclau i Mouffe, 1987: 103). Prema tome, nikakav identitet ne izvire iz puke pozicije aktera u proizvodnom procesu, naročito ne onaj kojem bi se pripisala pokretačka snaga povijesti – “klasna borba je samo još jedna vrsta politike identiteta” (Laclau, 2007: 202). Klasa i njezina strukturalnost su poništene: “u statusu rada i radništva nema ništa što je suštinski antikapitalističko” (*ibid.*). Tim potezom ne samo da se rekonceptualizira perspektiva otpora protiv kapitalističke logike već se ekonomiji oduzima bilo kakvo esencijalno, pred-diskurzivno ili izvan-političko svojstvo. Iako su Laclau i Mouffe dekonstruirali ekonomiju uglavnom kroz donju stranu opreke kapital/radništvo, jasno je da njihova kritika destabilizira i ideju o univerzalnosti kapitala. Upravo je to jedan od zadataka poststrukturalizma u međunarodnoj političkoj ekonomiji koji pokazuje kako kapital ne može biti uzet kao ne-problematična empirijska početna točka (de Goede, 2003) jer jednostavno ne postoji kao koherentan, singularan centar moći iza kapitalističke logike. U kontekstu internacionalne ekonomske razine marksističko strukturalno-mehanicističko ocrtavanje globalnog kapitala – prema kojem (u najvulgarnijoj verziji) pad profitnih stopa ima kauzalni efekt u relaciji sa svim prijašnjim, sadašnjim i budućim promjenama kroz koje prolazi globalna politička ekonomija – podrazumijeva transhistorijsku pravocrtnost kapitala i postojanje *a priori* interesa oko kojih se organizira društvena nadgradnja. Paralelno s prethodnim citatom Laclaua i Mouffe, samo mjesto u hijerarhiji (kvazi)proizvodnog odnosa ne garantira unaprijed određen identitet, interese i racionalnost. Poststrukturalna politička ekonomija upravo pokazuje kako “snaga kapitala” ne postoji kao motor globalne ekonomije i univerzalni eksploatacijski mehanizam, već se jedina eksploatacija odvija kroz historijsku konstrukciju interesa, subjekata i racionalnosti preko koje se onda posljedično gradi hegemonijski poredak. S druge strane, pojedinci (*mase*) nisu manipulabilni i pasivni recipijenti ideologija odozgo koje prikrivaju materijalne interese imperijalističke vladajuće klase – naprotiv, sustav značenja etablira se kroz svakodnevne mikro-politike identiteta u kojima odnos i status podčinjenosti nije nikada strukturalan i kauzalan, nego uvijek

⁴ Takvo pozicioniranje navelo je neke autore na kontroverzne, ali ne i deplasirane komentare prema kojima je marksizam Drugost za poststrukturalno mišljenje u međunarodnoj političkoj ekonomiji (Laffey, 2000).

zamršen, ambivalentan, pa i kontradiktoran (Amoore, 2006). Po toj liniji globalna ekonomija ne egzistira negdje daleko od nas, u formi svjetskog poretka (Cox, 1987) izgrađenog od strane autonomnih, predatorskih sila; naprotiv, ona se uvijek javlja, konstituira i omogućuje kroz našu svakodnevnu egzistenciju, povezujući lokalno i globalno u međusobno restrukturirajući, nikad odvojivi koloplet diskurzivnih praksi (Langley, 2005).

Poststrukturalni zaokret u međunarodnoj političkoj ekonomiji nastoji omogućiti alternativni pravac za kritiku globalne ekonomije koja se dominantno zadržava u slijepim ulicama marksističke teorije. Narativ o globalnom kapitalizmu kao gigantskom, sveprisutnom, prožimajućem sistemu ne samo da je analitički dubiozan već je i kontraproduktivan u vidu strategija otpora: “ako zamišljamo da je kapitalizam u toj mjeri utvrđen i jak, neizbježno stojimo u strahopoštovanju pred njim, imobilizirani naizgled nesavladivim zadatkom transformacije tog ‘sistema’” (Walters, 1999: 317). Radikalna ili istinska promjena toliko etabliranog sustava se tako uvijek čini nemogućom, nezamislivom i utopijskom. Poststrukturalna intervencija prokazuje globalni kapitalizam kao heterogenu, parcijalnu, diskontinuiranu pojavu koja se javlja kako u performativnim praksama svakodnevnog života tako i kroz nestabilnu kontigenciju različitih elemenata na globalnoj razini. Takvo decentriranje kapitalizma uzrokuje lokaliziranje i fragmentiranje mogućnosti drugačijeg kreiranja društvene organizacije, čineći istodobno kapitalizam *manjim* i ranjivijim, odnosno promjenu lakše zamislivom i izvedivom. Za kraj treba napomenuti kako rasprave između marksizma i poststrukturalizma u političkoj ekonomiji nekad znaju postati same sebi svrha, što u konačnici paralizira kritičku misao i ograničava njen doseg. Iz tog razloga završavamo primjedbom (doduše, često upućenom u prazno) prema kojoj se “možemo ne slagati oko statusa i karaktera moderniteta, a opet se naći ‘udruženima’ u politici otpora” (Butler, 2004: 48).

2. Financijski sustav i reprezentacija zaduženosti

Dijapazonom *mainstream* kritičkih, analitičkih interpretacija djelovanja unutar financijskog sustava dominiraju tri pojma: interesi, deregulacija, politikantstvo. Prvo, akteri djeluju kao racionalno/klasno određeni subjekti koji, više nego i u kojem drugom dijelu ekonomije ili tržišta, slijede suštinski prisutne interese za optimizacijom alokacije kapitala i maksimizacijom profita. Drugo, u temelju procesa kroz koje financijski sustav prolazi u posljednja četiri desetljeća stoji potez deregulacije tržišnih aktivnosti koji se javlja kao dio šire neoliberalne strategije, nadomještajući na taj način intervencionistički imperativ državne i nadržavne kontrole financija i novca karakterističan za poslijeratno razdoblje. Treće, regulatorno-legislativni okvir financijskog sustava (ili ono što je od njega ostalo) stvara se iza zatvorenih vrata, u maniri grčkog Olimpa izoliranog od šire javnosti (Nesvetailova, 2014), te je

pod snažnim utjecajem moćnih interesnih grupacija, čije lobiranje nerijetko dovodi do onoga što se naziva *regulatory capture*. U pozadini ovih opservacija stoji strogo kategorijalno odvajanje između “realne”, produktivne ekonomije – sfere s predvidivim odnosima između proizvodnje, distribucije i potrošnje, koja producira stvarnu vrijednost – i neproduktivnog, špekulativnog, nesigurnog svijeta financijske ekonomije (Hertz i Leins, 2012). Dodamo li tome još i pop-kulturnu reprezentaciju financijskog sustava (tj. njegovog Wall Street dijela) kao testosteronsko-kokainski nabiženog habitata, kritički sud o financijskim praksama može biti zaokružen: radi se o pohlepnom, neodgovornom, nemoralnom, gotovo maničnom ulaganju fiktivnog kapitala u globalnom *casinu*⁵ čija su pravila nepostojeća ili tajna, a svrha za korist običnog puka nadasve upitna. Slom iz 2007/2008. godine, koji je s vremenom postao uokviren kao “globalna financijska kriza”,⁶ ne samo da je produbio te narative već je i kod dobrog dijela javnosti koja pretendira nekom obliku kritike jednosmjerno pozicionirao neoliberalne financije kao korijen i uzrok svakog zla. U tom kontekstu poziv na promjenu se većinski organizira oko re-regulacije (restrikcije veličine i aktivnosti financijskih institucija) kako bi se ograničio utjecaj apokaliptičnog financijskog sustava i spriječilo njegovo buduće urušavanje, uz poslovično prisutnu želju za jačanjem *realne* ekonomije (Jessop, 2013b). Financije se tako karakteriziraju kao mračna sila današnjeg ekonomskog sustava koja u iracionalnoj potrazi za ekstra-profitom kolonijalizira i isisava svaki segment društva, a čije kolabiranje moraju plaćati svi pripadnici društva.

Stavljajući u fokus formalnu (de)regulaciju i inherentne interese aktera, takve interpretacije suviše simplificiraju ono što je posrijedi po pitanju suvremenog financijskog sustava. Analizom semio-tehnološke reprezentacije zaduženosti kod banaka pokazat ćemo kako financijski sustav nije autonoman, koherentan akter kojem je deregulacija dopustila da maksimizira svoju iskonsku datost; naprotiv, to je samo još jedan od diskurzivno oblikovanih prostora složen kao agregat heterogenih tokova i mehanizama koji stabiliziraju neka značenja i prakse nauštrb isključivanja

⁵ Metaforu s kockarnicom prvu izriče pionirka međunarodne političke ekonomije Susan Strange, pri čemu napominje kako su bankari, “nekad shvaćeni kao staloženi i trezveni ljudi, ozbiljnog lica i odjeveni u konzervativno crno odijelo, poznati po oprezu i pažljivom čuvanju klijentovog novca”, postali “kockari u kockarnici, koji gledaju srebrnu lopticu na ruletu i stavljaju ‘čipove’ na crveno ili crno” (Strange, 1986: 1-2).

⁶ Opreza s tim označiteljem nikad dovoljno. S jedne strane, tu je bazična, historiografsko-empirijska opservacija prema kojoj tobožnja globalnost krize zamagljuje stvarni geografski raspon u kojem se kriza dogodila. Na semiotičko-diskurzivnoj razini pak može se argumentirati kako “globalnost” univerzalizira partikularan režim poslovanja; “financijska” svodi događaje na jedan kauzalni mehanizam, izostavljajući kontingentnost i premreženost ostalih mehanizama; “kriza” označava financijske prakse i imovinu kao da posjeduju neku unutarnju, realnu vrijednost koja se onda našla u krizi (Jessop, 2013b; Poon, 2012).

drugih. U nastavku ćemo pružiti kratak pregled Basel regulacije kapitala i procesa sekuritizacije koji nisu samo puke historiografske crtice u povijesti bankarskih praksi, već čine ključne diskurzivne događaje i prakse koji zajednički konstituiraju *post-Bretton Woods* shvaćanje zaduženosti bankarskog, odnosno, šire, financijskog sustava. Takav pristup ne znači otkrivanje nekih novih tajni ili skrivenih događanja, već drugačije čitanje historijata suvremenog bankarskog sustava od kasnih 1970-ih pa nadalje. Dakako, osvjetljavajući implicitnu politiku u svakoj naizgled tehničkoj aparaturi koja upravlja bankarskim praksama i stvarajući neko novo znanje o tome što financije jesu, jasno je da je takav pristup ujedno i oblik kritike (Bay i Schinckus, 2012).

2.1. Basel standardi kapitala

Na fundamentalnoj razini kapital u bankama označava dio sredstava ili imovine koji u konačnici ne mora biti isplaćen kreditorima (Jablecki i Machaj, 2009). Prema tome, do kapitala se primarno dolazi izdavanjem dionica ili zadržavanjem dijela ostvarenih prihoda. Kao takav, taj dio bankarske bilance predstavlja osnovnu sposobnost apsorpiranja neočekivanih⁷ gubitaka na investicijama u koje se ulazi s nekim oblikom posuđenog novca (dakle, sredstvima koja nisu dio kapitala). Iz toga je jasno zbog čega se kapital tradicionalno smatra(o) jednim od glavnih instrumenata za osiguranje stabilnosti bankarskog sektora, pa samim time i financijskog sustava u cijelosti (Howarth i Quaglia, 2013). Regulacija bankarstva većinski se organizira upravo oko minimalne razine kapitala koju su banke primorane imati, a iskazuje se, mjeri i vrednuje kroz omjer između kapitala i totaliteta imovine, odnosno obveza pojedine banke. U tom pogledu se regulacijom ključne mjere kapitala posljedično ograničava (ili više omogućuje) ukupna zaduženost u koju banka može ući.

Do 1980-ih godina regulatorno nadziranje kapitala se formiralo po fiksnom modelu kapitalnih kontrola, s određenjem jedinstvenog minimuma kapitala koji banka mora posjedovati, a tada su se, prvotno kroz centralnu banku Velike Britanije (Bank of England), počele primjenjivati tzv. kapitalne mjere ponderirane prema riziku (*risk weighted*) (Kapstein, 1989). Radi se o nekoj vrsti pondera iza kojeg je (službena) centralna zamisao potreba za diferenciranjem između banaka i njihovih ulaganja – banke se razlikuju prema razini rizika u koji ulaze, te je nekompetitivno primorati banke s relativno nisko-rizičnim portfeljom da imaju identične kapitalne zahtjeve kao i one čije su operacije rizičnije (Caprio, 2013). Takvo mjerenje kapi-

⁷ Pojam “neočekivani” nije samo puka terminološka opaska; poslovna izvješća obično traže od banaka da obračunavaju očekivani gubitak (prosječni gubitak u danom portfelju) u svojim knjigama; kapital je, u suprotnosti, obrana od neočekivanih gubitaka, odnosno vid sistemske kategorije (Jablecki i Machaj, 2009).

tala bilo je predviđeno za jedinicu imovine, što znači da nije promatralo portfelj (i pridruženu rizičnost) kao cjelinu. Početkom 1980-ih godina ta svojevrsna ovisnost o riziku postaje norma za većinu regulatornih tijela (u početku još uvijek uže vezanih za nacionalne države), da bi krajem istog desetljeća činila i temelj onoga što će kasnije postati općim mjestom *post-Bretton Woods* financijskog svijeta – radi se o Baselskom odboru za nadzor banaka (*Basel Committee on Banking Supervision*) ili, neformalno, Baselu.

Basel je dio hibridnog privatno-javnog regulatornog tijela/banke *Bank for International Settlement* (BIS) koja povezuje nacionalne centralne banke u nad-državnu suradnju, zbog čega je neki zovu “bankom centralnih bankara” (Ozgercin, 2012). Funkcionirajući na temelju sistema dobrovoljnog članstva, BIS uključuje samo 60 država članica, ali povezuje sve globalno značajne centralne banke, *de facto* stvarajući ultimativnu strukturu bankarske regulacije u svijetu. Rad BIS-a je strukturiran preko različitih odbora koji okupljaju centralne bankare iz država G-10, pri čemu prije spomenuti⁸ predstavlja perjanicu te organizacije, odnosno njezino ključno i najutjecajnije mjesto. Baselski odbor je osnovan 1974. godine nakon rušenja Bretton Woodsa, zamišljen kao forum na kojem će se raspravljati o aktualnim temama bankarske supervizije i mogućnostima optimiziranja financijske stabilnosti (BIS, 2014). Do 1988. se, međutim, Basel udaljuje od folklorne multilateralne politike i postaje najvažniji oblik regulacije banaka i međunarodnih financija od odbacivanja Bretton Woodsa (Vestergaard i Hojland, 2011). Te godine donosi se prva verzija standarda, tzv. Basel 1, koji određuju potrebnu razinu kapitala (baziranih na spomenutom ponderu rizičnosti), nastojeći odmaknuti regulaciju od nacionalnih okvira (pri čemu bi se, između ostalog, izbjegao problem regulatorne arbitraže) i izjednačiti “pravila igre”, sve s ciljem kako bi bankarski sustav bio što sigurniji. Do početka 1990-ih godina nije postojalo veće bankovno tržište koje nije prihvatilo uvjete Basela (Porter, 2014). Izmještajući nacionalne države izvan direktnog utjecaja, Basel 1 se tako javlja kao novi put transnacionalnog vladanja kapitalom u vremenu kada su direktne kapitalne kontrole odavno postale dijelom ropotarnice povijesti.

Ponder rizika u Baselu 1 bio je dizajniran ovako: kategorija bez rizika je pridodana zlatu, gotovom novcu i obveznicama izdanim od strane država-članica OECD-a; 20-postotni rizik vezao se za vrijednosne papire utemeljene na aktivni (*asset-backed securities*) koji su rejting agencije ocijenile s najboljim rejtingom (trostruko i dvostruko A); 50-postotni rizik bio je dan hipotekarnim zajmovima i obveznicama izdanim od lokalnih vlada; 100-postotnim rizikom označavale su se korporativne obveznice i obveznice izdane od strane ne-OECD vlada. Međunarodne banke mora-

⁸ Cijeli BIS je smješten u Baselu u Švicarskoj, pa otuda i ime tog i ostalih odbora.

le su držati kapital u omjeru od 8 posto u odnosu na rizično otežanu imovinu. Pojednostavljeno, recimo da je neka banka ušla u akviziciju obveznice od strane lokalne vlade u vrijednosti 100 dolara. Prema tome, vrijednost rizično otežane obveznice iznosila bi 50 dolara (jer je, prema kriterijima, potreban 50-postotni rizik); kapital u Baselovom mjerenju bi tada trebao biti 4 dolara, odnosno 8 posto od 50 (Jablecki i Machaj, 2009).

Nije dugo trebalo za kritike s raznih strana o tome kako Basel 1 suviše široko i jedinstveno promatra bankarski sustav, bivajući istovremeno previše rigidan za regulatore i skup za banke (Wood, 2005). Basel 1 se kritiziralo i zbog toga što u vidu ima samo kreditni rizik, dok je tržišni rizik zanemaren. Krajem 1990-ih godina takvi komentari, ali i izbijanje istočnoazijske krize nagnali su BIS na evaluaciju modela determinacije rizika kod produkcije potrebnog udjela kapitala. Kao ključna promjena javlja se praksa znana kao *value at risk* (VaR), koja prvo dolazi u vidu amandmana na postojeći sporazum (odnosno kao dodataka tržišnog rizika koji je imao mogućnost izračuna tom metodom), da bi kasnije postala kamen temeljac novom okviru regulacije zahtjeva kapitala (tzv. Basel 2). VaR je tzv. unutarnja procjena rizika, što znači da ne upotrebljava standardizirani model, kao što je slučaj s prethodno opisanim Baselom 1, već ima formu matematičkog modeliranja koje svaki entitet (u ovom slučaju banka) radi za sebe. Radi se o procjeni najvećeg mogućeg gubitka u vrijednosti portfelja vrijednosnog papira kroz fiksni vremenski interval sa specifičnom razinom statističke pouzdanosti (Crotty, 2009). VaR se koristi historijskim podacima (vremenski period iz kojeg se podaci mogu preuzimati nije određen) i pretpostavlja da su cijene vrijednosnih papira generirane kroz normalnu distribuciju. Modeliranjem se producira jedinstven broj izveden u dolarima koji prenosi koliki će se maksimalni gubitak (izražen uz 95-postotnu ili 99-postotnu vjerojatnost) dogoditi za određeni portfelj, firmu ili nešto treće: ako je ta vrijednost, primjerice, 10 milijuna dolara, to znači da će maksimalni kratkoročni gubitak biti 10 milijuna dolara, pod pretpostavkom da su tržišne fluktuacije u granicama statističke normalnosti (Vestergaard i Hojland, 2011). Baselski odbor je učinio presedan ponudivši bankama izbor hoće li upotrebljavati interne VaR modele ili standardni BIS model. VaR se tako brzo širi bankarskim sustavom da ga 2004. godine Basel 2 omogućuje i kao opciju za određivanje kreditnog rizika. U toj bi konstelaciji banka koja bi se odlučila na interne modele svoj osnovni rizik poslovanja izračunavala putem matematičko-statističke produkcije bazirane na kontinuumu Gaussove krivulje. Ako je Basel 1 otišao onkraj nacionalnih regulacija sveopćom standardizacijom, Basel 2 (odnosno njegov ključni dio VaR modela) institucionalizirao je samo-regulaciju baziranu na kompleksnoj matematičkoj operaciji kao daljnji oblik regulacije globalnog kapitala.

2.2. Sekuritizacija

U ekonomskoj teoriji pojam *sekuritizacija* koristi se da bi se opisala praksa u kojoj se razni oblici fiksnog toka novca sastavljaju u skup vrijednosnica (otud i ime) i prodaju, putem posrednika, trećoj strani koja potom polaže pravo na dotok novca vezan uz inicijalno potraživanje (dug plus kamate, primjerice). Prve naznake sekuritizacije sežu još u 18. stoljeće, ali iole formaliziran razvoj počinje od 1930-ih godina u Sjedinjenim Američkim Državama kada su formirane državne agencije poput *Federal National Mortgage Association* (tzv. Fannie Mae) i *Federal Home Loan Mortgage Corporation* (tzv. Freddie Mac) u nastojanju da se pojača tok hipotekarnog novca. One su kupovale hipoteke od *Federal Housing Administration*, skupljale ih i prodavale dalje. To je povećalo ponudu novca za kreditiranje i posljedično sudjelovalo u širenju vlasništva nad nekretninama među američkim građanima (Leyshon i Thrift, 2007). Takva praksa otvorila je put za daljnje etabliranje sekuritizacije čija striktno komercijalna upotreba počinje 1980-ih godina te se u posljednja tri desetljeća sekuritizacija javlja gotovo kao *trademark* globalnog financijskog sustava poslije Bretton Woodsa (*ibid.*).

Iako je sekuritizacija karakteristična za širok spektar institucija i tipova financijskog potraživanja, osnovni entiteti koji je prakticiraju su banke. Tome je, između ostalog, kumovao i Basel, čiji su zahtjevi za držanjem kapitala navodili banke da se rješavaju vrijednosnih papira koji su rizično otežani (Nesvetailova, 2014; Major, 2012). Ako bi banka skupila u tzv. bazen ili fond (*pool*) imovinu poput hipoteka i prodala je investitorima, time bi otpustila jedan dio svoje bilance (rizično otežan) i, prema Baselovim kriterijima, dozvolila si manju stopu kapitala (te samim time i bolju mogućnost zaduživanja). Izvan užeg konteksta Baselovih regulativa sekuritizacija za banku znači novi i potencijalno povoljniji izvor financiranja, moguće bolju perspektivu kod budućeg zaduživanja te eksternaliziranje dijela kreditnog rizika. Pitanje rizika je posebno bitno jer logika sekuritizacije počiva na premisi prema kojoj diverzificirani skup imovine – recimo, različiti razredi hipoteka, iz različitih regija i država, ili čak kombinacija raznovrsnih vrsta potraživanja – smanjuju opasnost od tzv. idiosinkratskog rizika (Roberts i Jones, 2009). Ne samo to; moguće je i svojevršno “poboljšanje kredita”, pri čemu se rizičnija imovina spaja s drugim vrstama kredita i tako u konačnici dovodi do boljeg pozicioniranja nego što je to inicijalno bio slučaj. Originalni potražitelj hipoteke i njegova/njezina ocjena rizika u takvoj praksi praktički nestaju kroz složeno agregiranje i otkrivanje nove realnosti rizika u priloženom skupu vrijednosnica (Willke, 2011). Primjer CDO-a (*Collateralised Debt Obligation*), osnovnog modela bankarske sekuritizacije, ilustrira taj proces manipulacije rizika koji se po kuloarima financijskih tržišta znao nazivati magijom (Crotty, 2009). Nekoliko tisuća, primjerice, hipoteka ulazi u jednu sekuritiziranu vrijednosnicu, a čak i do 150 takvih vrijednosnica je složeno u jedan CDO –

prema tome, slično kao i kod VaR-a, potrebno je neviđeno kompleksno modeliranje kako bi se producirala vrijednost takvog financijskog instrumenta (*ibid.*).⁹ Pritom su ključne varijable poput *loan to value* omjera, stope *defaulta* i korelacije *defaulta* koje se testiraju u odnosu na hipotetske scenarije i povijesne podatke kako bi se verificirala pretpostavka modela – preko takvih mjerenja dolazi se do nove, najoptimalnije vrijednosti rizika te se na temelju toga formiraju uvjeti prodaje tih instrumenata investitorima (Roberts, 2009). Tim postupkom se tzv. *sub-prime* krediti potencijalno mogu transformirati u *prime* etiketu, gubeći prethodno determiniranu vrijednosnu kategoriju i dobivajući novu kroz novi proces matematičko-tehničke operacije. Imajući u vidu da su se prakticirali i slučajevi CDO2 i CDO3 – odnosno CDO-i CDO-a – jasno je zašto su pojedinci uključeni u konkretne procese na tržištu mogli interpretirati taj proces jedino kao nešto nadnaravno.

2.3. Politika rizika i duga u bankarskim praksama

Regulatorni okvir Basela i prakse sekuritizacije predstavljaju osnovne koordinate na kojima se prelamaju pitanja zaduženosti, rizika i kreditne sposobnosti kod suvremenih aktivnosti banaka te, uz objedinjavanje investicijskog i komercijalnog bankarstva, čine centralnu dinamiku globalnog bankarskog sustava u *post-Bretton Woods* eri. Ono što je posrijedi u tom razdoblju nije posvemašnja deregulacija, planski vođena klasnim interesom za maksimiziranjem profitnih stopa, legitimirana od strane neoliberalnih *think-tankova* i zaokružena u nekakvu ideologiju slobodnog tržišta produciranu od strane elita; upravo suprotno, riječ je o institucionaliziranju modela regulacije koji, putem tehnika standardifikacije, homogenizacije i revizije, kreira i stabilizira način na koji razmišljamo i ophodimo se prema tematici zaduženosti i rizika u poslovanju financijskih entiteta. Dinamiku financijskog sustava (bilo da se radi o njegovom eksplozivnom razvoju ili dramatičnom krah) zbog toga je krajnje simplificirajuće shvaćati kao determiniranu deregulacijom – nije stvar u navodnom¹⁰ micanju okova države od tržišta, što je onda pustilo da financijski sustav krene svojom fundamentalnom, jedinom mogućom putanjom; u srži recentnih

⁹ Prema istom autoru, jakom računalu treba i do nekoliko dana da determinira vrijednost, što samo po sebi dovoljno govori o razini matematičke operacije.

¹⁰ Nije zgoroga podsjetiti kako državna regulatorna tijela vezana za financijski sustav ne samo da se nisu smanjila opsegom nakon neoliberalnog zaokreta već su se i radikalno povećala u svakom smislu – regulatorna tijela u državama sa značajnim financijskim sustavom (a naročito u SAD-u) 1970-ih su godina imala jedva desetinu budžeta (u realnim omjerima) i ljudstva kakve imaju danas. Istom logikom, kompleksnost i formalni volumen regulacije su veći nego ikad – primjerice, Glass-Steagall akt iz 1930-ih je imao 37 stranica, a današnji, postkrizni Dodd-Frank Wall Street Reform and Consumer Protection Act ima 2319 stranica (Caprio, 2013). Ako promatramo opseg regulatorne infrastrukture, financijski sustav u SAD-u je bio i ostao praktički najreguliraniji sektor američke ekonomije (Panitch i Gindin, 2014).

financijskih praksi su novonastali sistemi artikuliranja, definiranja i omogućavanja organizacije kredita i pridruženog rizika u financijskom sustavu. Globalno (i svako ostalo) vladanje ne prakticira se kao strateška, centralno determinirana i intencionalna aktivnost, provedena kroz tradicionalni okvir političko-legalnih institucija i legislativnog poretka – iz tog razloga narativi o deregulaciji ne obezglavljaju Kralja (Foucault, 1977) nego ostaju pri modernističkim koncepcijama moći i vladavine. Tako se zanemaruje cijeli dijapazon onoga što se u strujama teorije internacionalnog prava naziva pomakom prema mekom pravu (čije je projekt Basel oličenje) – odnosno upotrebi standarda, indikatora, *monitoringa*, ocjenjivanja, *benchmarkinga* i sličnog, koji se odmiču od “tvrdih” i specifičnih pravila pri etabliranju regulatornih strategija (Riles, 2013). Ta regulacija informacijama (Davis i sur., 2012) ili kontrola s distance (Porter, 2014) ne smjera harmonizirati jurisdikciju nacionalnih država, već homogenizirati racionalnost praksi (financijskih) aktera djelujući *ex ante* (Vestergaard, 2008) – konstrukcija singularnog *gazea* za sve pripadnike (financijskog) sustava, koja otvara i zatvara spektar svega što se uopće treba znati, znatno je kompleksniji i totalizirajući oblik regulacije od formalno-pravnog poretka. U kontekstu bankarskih praksi prikazani momenti Basela i sekuritizacije upravo demonstriraju takav tip reprezentacijskih mehanizama koji, kroz tobože tehnički, računovodstveno-revizorski proces konstruiraju diskurzivni prostor i pripadajuću etičko-političku supstancu bankarskog poslovanja.

Basel uvjeti kapitala i modeli koji omogućuju sekuritizaciju perpetuiraju centralnu racionalnost prema kojoj se objektivnost rizika kreditiranja može spoznati, kalkulirati, manipulirati te izraziti brojčanom vrijednošću. Štoviše, putanja od Basela 1 do Basela 2 (odnosno VaR-a) i modela sekuritizacije nastupa kao hijerarhizacija izračuna rizika koja, polazeći od rudimentarnijih prema sofisticiranijim metodama, stvara osobitu auru nadgradnje i napretka. Basel 1 se javio kao vizija rangiranja rizika u razrede koji čine opasnost od ulaganja u određene vrijednosnice transparentnom i univerzalizirajućom – postotak u otežavanju rizika se javlja kao jasan, jednostavan, stabilan, precizan i usporediv indikator koji nam govori sve što je potrebno znati kod razumijevanja praksi kreditiranja (Porter i Hansen, 2012; Löwenheim, 2008). Pritom otežane kategorije dovode do kreiranja koncepta opasnosti drugog, trećeg, četvrtog reda (Holzer i Millo, 2005), shvaćajući opasnost kreditiranja ne samo kao objektivni dio stvarnosti već i kao mehanizam koji se može kontrolirati i vrednovati. Baselovo uvođenje svojevrsnog numeričkog poretka istinitosti kreditiranja tako je zamijenilo tradicionalnu regulaciju baziranu na kvalitativnim uvidima – discipliniranje represivnom, diskriminatornom legislativom ustupa mjesto sistemu koji naizgled samo reflektira stvarnost kreditnog rizika na sažet i ne-sugestivan način. Drugim riječima, semiotičko zabranjivanje određenih praksi i ponašanja u *explicite* formi postaje suvišno; dovoljno je jednostavno prezentirati realitet polja mogućih vidova (kreditnog) ponašanja.

VaR i modeli sekuritizacije modificiraju pitanje rizika u bankarskom poslovanju utoliko što više ne shvaćaju rizik kao kontroliranu i vrednovanu varijablu, već kao kategoriju koja se u potpunosti može *otkriti* prikladnim statističkim metodama. Kreditni rizik se tu javlja kao probabilistička mjera koja posjeduje intrinzičnu, objektivnu normalnost izraženu preko mitskog kontinuuma Gaussove krivulje – normalnost je iskazana kao prosjek ili srednja vrijednost oko koje su moguće određene oscilacije u maniri standardnih devijacija (de Goede, 2001). Koncept “normalnog” je konstruiran kao ono što je uobičajeno, redovno, regularno, tipično (Hacking, 1990) – “normalno” je znanstveni prosjek iz čijeg određenja je deducirana norma (Foucault, 2007). Kod kreditnog rizika do “normalnog” se dolazi provođenjem historijskih podataka i hipotetskih scenarija kroz kompleksnu matematičko-statističku matricu te, na taj način, uz egzaktni postotak pouzdanosti, dobivanjem uvida u to kako se rizik tipično *kreće*. Verificirana normalnost, povrh svega, čini normu ekonomskog poslovanja i pridružene subjektivitete stabilnima. Na ovome mjestu kreditni rizik nije više isključivo transparentno reflektiran – njime se u potpunosti ovladalo; rizik ne predstavlja samo objekt o kome se ovisi, već postaje projekt s precizno izmjerenom stabilnošću oko kojega se gradi (poslovna) budućnost (Matković, 2013). Sekuritizacija i VaR tako demonstriraju historijski dispozitiv prema kojem se kontingentna, nepredvidljiva i nestabilna (financijska, kreditna) budućnost označava kao izračunljiva, dokučiva, s pravilnim obrascima kretanja i uvijek spremna na kapitaliziranje špekulacijom.

Ključna implikacija tih diskurzivnih praksi, inherentna politika opisanih tehnika organizira se oko dviju isprepletenih ravni. S jedne strane, tu je pozicija analitičko-praktičnog izdvajanja iz procesa evaluacije kreditnog rizika koja konstruira kreditni rizik i opasnost ne samo kao nešto objektivno, izvanjsko te nadasve realno već i kao normalno distribuirano, predvidljivo i evaluirano. Međutim, rizik ne postoji izvan diskurzivne konstrukcije istog, tj. “rizik je način ili set različitih načina kojima se daje poredak stvarnosti, predočavajući je kroz mjerljivu formu. To je način reprezentiranja događaja u određenom obliku kako bi se njima moglo vladati na partikularan način” (Dean, 1999: 177). Potraga za navodnom normalnosti rizika je, ustvari, perpetuiranje normativnosti koncepta rizika – pod agendom otkrivanja rizika kakav objektivno jest zapravo se reafirmira slika rizika kakav bi trebao biti (de Goede, 2001). Modeli performiraju imaginarij kreditnih aktivnosti kao transcendentnog ekvilibrijuma u kojem je rizik uvijek siguran, konstantan, proračunat i kao takav pogodan za kapitaliziranje. Iz tog je razloga recentni slom financijskih tržišta pokazao svu tragediju financijske špekulacije bazirane na takvim modelima izračuna rizika – probabilistički distribucijski kontinuum ni teorijski ni praktično nema ideju neočekivanih događaja ili, drugačije rečeno, za slučajeve mnogostruko udaljene od prosjeka šanse su više nego beznačajne. Upravo su masovni *defaulti* kućanstava i rapidan nestanak likvidnosti pokazali koliko je kategorija

“neočekivanog”¹¹, ustvari, lako moguć, kontingentan spoj različitih procesa koji u konačnici ima rijetko destruktivne posljedice. Objektivnost kreditnog rizika je tako doživjela epistemološki debakl onda kada je postalo jasno kako modeliranje stvarnosti zatvara inherentnu nestabilnost svijeta u partikularnu i fragilnu konstrukciju.

S druge strane, razvidno je naturaliziranje i depolitiziranje idiosinkratskih praksi zaduživanja kod banaka, odnosno dobrog dijela ukupnog financijskog sustava. Ionako diskurzivno određenje banaka kao inherentno, fundamentalno, *prirodno* više zaduženih od ostalih aktera koji ulaze u dužnički odnos (Arestis i Singh, 2010), u recentnom razdoblju doživljava vrhunac i u volumenu dugova i u reprezentacijskom okviru zaduživanja. Koncept duga (popr)ima jedno značenje i kriterije vrednovanja u kontekstu tzv. *too big to fail* financijskih institucija (prije svega se misli na univerzalne banke i najveća osiguravajuća društva), a radikalno drugačije kod marginaliziranih dijelova financija (primjerice, *community* banke), odnosno izvan financijskog polja, u matrici privatni (*realni*) sektor – država – kućanstvo kroz koju se dužnički odnosi dominantno percipiraju. Klasifikacija, kalkulacija i validacija rizika opisanim metodama i posljedični gigantski *leverage* omjeri¹² konstruiraju zaduženost ne samo kao fundamentalno razlikovno obilježje financijskog sustava u odnosu na ostale društvene sektore već i kao inherentno pozitivnu, učinkovitu, svrhovitu i potrebnu kategoriju. Sušta suprotnost takvom poimanju zaduženja je standardni recesijski trop “života iznad vlastitih mogućnosti” ili “trošenja tuđih sredstava” oblikovan oko državnih proračuna i budžeta pojedinaca nakon 2008. godine. Dug je tako drugačije prakticiran i legitimiran u različitim kontekstima – solventnost, likvidnost, kreditna sposobnost i slični označitelji nisu stabilne i koherentne kategorije, već su mjesta partikularne reprezentacije te samim time ključni oblici politike duga i zaduženosti. Imajući to u vidu, koncepcija *too big to fail* ne egzistira bez svog negativiteta, tzv. *too small to bail*, odnosno aktera čiju zaduženost ne vrijedi sanirati ili ukinuti (Roberts, 2009), što prikladno demonstrira razmjer raspodjele moći bazirane na diskurzivnim relacijama i određenjima u problematici duga.

¹¹ Spominju se situacije kada su modeli u jeku izbijanja krize pokazivali pretpostavke vrijednosti 25 standardnih varijacija udaljene od prosjeka, i to nekoliko dana za redom. Unutar modela se statističke šanse da se tako nešto dogodi računaju u tisućama trilijuna godina (Crotty, 2009).

¹² Misli se na ukupni, ne-manipulirani odnos kapitala i obveza. Kod striktno komercijalnih banaka taj omjer je tipično znao biti 10 prema 1 (što znači da za 1 dolar vlastitog kapitala institucija ima 10 dolara posuđenih sredstava), da bi se većim ulaženjem u investicijske aktivnosti popeo na 30 ili 40 prema 1 (usporedbe radi, prosječan *hedge fond* ima omjer 300 prema 1). To znači da bi promjena u vrijednosti imovine od samo dva do tri dolara u potpunosti zbrisala firmu, što se praktički i dogodilo nakon presušivanja likvidnosti na tržištima (Koložova, 2015; Dymski, 2010).

3. Zaključak

Dispozitiv kreditnih procedura kod banaka pokazuje kako se regulacija financija odvija mimo formalnog poretka, kako racionalnost interesa ne prethodi, nego se stvara kroz semio-tehnološko *uokvirivanje* stvarnosti, kako moć financijskog sustava nije u njegovoj predatorskoj, suverenoj agenciji, već u reprezentacijskim mehanizmima koji naturaliziraju određene prakse visokog financijskog svijeta. Shvaćanje financija ili kao da posjeduju neku vlastitu unutarnju logiku ili pak kao da su samo ultimativni izraz istog strukturalnog, piramidalnog režima akumulacije ostaje slijepo za sve one procese u kojima relacije heterogenih procesa i institucija svode značenjski poredak financijskog sustava na jedan, partikularan i hegemonijski nazivnik. Politizirati financijski sustav zato ne znači otkrivati strukturalne interese iza djelovanja i ideja ni zauzeti klasičan postkrizni gard jeftinog moraliziranja o troškovima financijskog sloma koje plaća nevina javnost – potrebno je pružiti genealogiju normaliziranih financijskih praksi koja pruža uvid u kompleksnu i difuznu mikro-fiziku moći. Negirajući da iza dinamike financija stoji centralan akter, takav pristup istovremeno otkriva i grubu činjenicu prema kojoj je taj naizgled udaljeni, homogeni i ekskluzivni skup aktivnosti, ustvari, omogućen i performiran djelovanjem svih nas, odnosno svakog dijela spomenute javnosti – drugim riječima, kako ne postoji akter na kojeg se može svaliti krivica za recentnu putanju financijskog sustava tako ne postoji ni onaj koji može polagati pravo na nevinost po tom pitanju.

Opisani primjer bankarskih praksi samo je jedan u moru slučajeva gdje se vidi koliko je polje koje smatramo autonomnim, materijalno determiniranim i s pravocrtnom, transhistorijskom dinamikom, ustvari, produkt diskurzivnih praksi, odnosno kontingentnog, historijskog, decentriranog sustava regulacije. Ekonomija se ne organizira prema desetljećima ili stoljećima starim generalnim teorijama poslovnog ciklusa (bio to Marx, Keynes, Minsky ili netko četvrti) niti je ekonomska dinamika kauzalna reakcija na legislativne, materijalne ili racionalno-interesne podražaje iza kojih stoji utemeljujući subjekt. Ovaj rad je nastojao otići onkraj takvog *zdravorazumskog* razumijevanja ekonomije, prihvaćajući poststrukturalnu poziciju i pokazujući neplauzibilnost banalne pretpostavke o postojanju ekonomske esencije. Ekonomija (kao nijedan drugi označitelj) nije objektivan sistem, polje, praksa, akter ili model, već se uvijek javlja kao diskurzivna artikulacija, kao (vječno neuspjeli) pokušaj totaliteta koji se gradi na isključivanju. Ona nema svoj pravac kretanja, istinu i datost koje možemo spoznati, pa potencijalno i mijenjati – jedino što se mijenja su historijski sistemi produkcije racionalnosti i subjekata. Upravo su te diskurzivne prakse ključni momenti na koje kritičko oko treba obratiti pozornost želi li razumjeti kako se moć u ekonomiji generira i provodi. Prepoznajući to, poststrukturalna intervencija se javlja kao ultimativni oblik kritičkog pozicioniranja i prema pitanju ekonomije i općenito – zbog toga su pomalo zajedljive konstatacije o

tzv. postmodernoj ljevici koja prihvaća kapitalizam kao jedinu igru u gradu (Žižek, 2007) potpuno deplasirane. Upravo suprotno, negirajući ontološki status kategorijama kao što su kapitalizam ili ekonomija, poststrukturalna kritika otvara prostor za doista radikalnu politiku koja neće zapinjati u ograničenjima progresivističko-normativno-teleoloških koncepcija promjene, već će, odbijanjem stabilizacije svih vrsta značenja, prihvatiti univerzalnu ideju promjene kao jedini etički program koji treba slijediti.

LITERATURA

- Amoore, Louise. 2006. 'There is No Great Refusal': The Ambivalent Politics of Resistance, u: de Goede, M. (ur.): *International political economy and poststructural politics*. Palgrave Macmillan. Basingstoke – New York: 255-275.
- Arestis, Phillip i Singh, Ajit. 2010. Financial globalisation and crisis, institutional transformation and equity. *Cambridge Journal of Economics*, (34), 2: 225-238.
- Austin, J. L. 1962. *How To Do Things with Words*. Harvard University Press. Cambridge.
- Barnett, Clive. 2005. The consolations of 'neoliberalism'. *Geoforum*, (36), 1: 7-12.
- Bay, Thomas i Schinckus, Christophe. 2012. Critical Finance Studies: An Interdisciplinary Manifesto. *Journal of Interdisciplinary Economics*, (24), 1: 1-6.
- BIS – Bank for International Settlements. 2014. *The history of Basel Committee*. URL <http://www.bis.org/bcbs/history.htm> (21. 6. 2015).
- Brown, Wendy. 2003. Neo-liberalism and the end of liberal democracy. *Theory & Event*, 7 (1).
- Butler, Judith. 2004. *Precarious Life: The Power of Mourning and Violence*. Verso. London.
- Butler, Judith. 2010. Performative agency. *Journal of Cultural Economy*, (3), 2: 147-161.
- Cahill, Damien. 2013. Ideas-Centred Explanations of the Rise of Neoliberalism: A Critique. *Australian Journal of Political Science*, (48), 1: 71-84.
- Callon, Michel. 1986. Some Elements of a Sociology of Translation – Domestication of the Scallops and the Fishermen of St-Brieuc Bay, u: Law, J. (ur.): *Power, Action and Belief: A New Sociology of Knowledge?*. Routledge. London: 196-233.
- Callon, Michel. 1998. Introduction: the Embeddedness of Economic Markets in Economics, u: Callon, M. (ur.): *The Laws of the Markets*. Blackwell Publishers. London: 1-58.
- Callon, Michel. 2007. What Does It Mean To Say That Economics Is Performative?, u: MacKenzie, D., Muniesa, F. i Siu, L. (ur.): *Do Economists Make Markets?: On the Performativity of Economics*. Princeton University Press. Princeton: 311-358.

- Caprio, Gerard. 2013. Financial Regulation After the Crisis: How Did We Get Here, and How Do We Get Out?. *LSE Financial Markets Group Special Paper Series*, 226.
- Castree, Noel. 2006. From neoliberalism to neoliberalisation: Consolations, confusions, and necessary illusions. *Environment and Planning A*, (38), 1: 1-6.
- Cox, Robert. 1987. *Production, power, and world order: Social forces in the making of history*. Columbia University Press: New York.
- Crotty, James. 2009. Structural causes of the global financial crisis: a critical assessment of the 'new financial architecture'. *Cambridge Journal of Economics*, (33), 4: 563-580.
- Davis, Kevin, Kingsbury, Benedict i Merry, Sally Engle. 2012. Indicators as a Technology of Global Governance. *Law & Society Review*, (46), 1: 71-104.
- Dean, Mitchell. 1999. *Governmentality: Power and rule in modern society*. Sage. London.
- Dean, Mitchell. 2012. Rethinking neoliberalism. *Journal of Sociology*, URL <http://jos.sagepub.com/content/early/2012/04/19/1440783312442256> (21. 6. 2015).
- de Goede, Marieke. 2001. Discourses of scientific finance and the failure of long-term capital management. *New Political Economy*, (6), 2: 149-170.
- de Goede, Marieke. 2003. Beyond economism in international political economy. *Review of International Studies*, (29), 1: 79-97.
- de Goede, Marieke. 2005. Resocialising and repoliticising financial markets: contours of social studies of finance. *Economic Sociology: European Electronic Newsletter*, (6), 3: 19-28.
- Dymski, Gary. 2010. Why the subprime crisis is different: a Minskyian approach. *Cambridge Journal of Economics*, 34: 239-255.
- Foucault, Michel. 1977. *Discipline and punish : the birth of the prison*. Pantheon Books. New York.
- Foucault, Michel. 2007. *Security, Territory, Population*. Palgrave. Basingstoke.
- Foucault, Michel. 2008. *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978-1979*. Palgrave Macmillan. Basingstoke.
- Frankel, Boris. 1997. Confronting neoliberal regimes: the post-marxist embrace of populism and realpolitik. *New Left Review*, 226: 57-92.
- Gibson-Graham, J. K. 2000. Poststructural interventions, u: Sheppard, B. i Barnes, T. J. (ur.): *A companion to economic geography*. Blackwell Publishing. Oxford: 95-111.
- Hacking, Ian. 1990. *The Taming of Chance*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Harvey, David. 2005. *A brief history of neoliberalism*. Oxford University Press. Oxford.
- Hertz, Ellen i Leins, Stefan. 2012. The "Real Economy" and its Pariahs: Questioning Moral Dichotomies in Contemporary Capitalism. *Cultural Anthropology Online* <http://culanth.org/fieldsights/333-finance> (21. 6. 2015).

- Holzer, Boris i Millo, Yuval. 2005. From risks to second-order dangers in financial markets: Unintended consequences of risk management systems. *New Political Economy*, (10), 2: 223-245.
- Howarth, David i Quaglia, Lucia. 2013. Banking on stability: the political economy of new capital requirements in the European Union. *Journal of European Integration*, (35), 3: 333-346.
- Jablecki, Juliusz i Machaj, Mateusz. 2009. The Regulated Meltdown of 2008. *Critical Review: A Journal of Politics and Society*, (21), 2-3: 301-328.
- Jessop, Bob. 2013a. Putting neoliberalism in its time and place: a response to the debate. *Social Anthropology*, (21), 1: 65-74.
- Jessop, Bob. 2013b. Crisis construals and recovery: the North Atlantic financial crisis, u: Jessop, B. i Sum, N. L., *Towards A Cultural Political Economy*. Edward Elgar. Cheltenham: 395-440.
- Kapstein, Ethan. 1989. Resolving the Regulator's Dilemma: International Coordination of Banking Regulations. *International Organisation*, (43), 2: 323-347.
- Katzenstein, Peter J., Keohane, Robert O. i Krasner, Stephen D. 1998. International Organization and the Study of World Politics. *International Organization*, (52), 4: 645-685.
- Kolozova, Ketrina. 2015. Metaphysics of Finance Economy of its Radicalization as The Method of Revoking Real Economy. *Identities*, 11: 19-32.
- Laclau, Ernesto. 2007. Struktura, Historija i Političko, u: Butler, J., Laclau, E. i Žižek, S., *Kontingencija, Hegemonija, Univerzalnost*. Naklada Jesenski i Turk. Zagreb: 183-213.
- Laclau, Ernesto i Mouffe, Chantal. 1987. Post-Marxism without apologies. *New Left Review*, 166: 79-106.
- Laffey, Mark. 2000. Locating Identity: Performativity, Foreign Policy and State Action. *Review of International Studies*, (26), 3: 429-444.
- Langley, Paul. 2005. The everyday life of global finance: A neglected "level" of governance, u: Baker, A., Hudson, D. i Woodward, R. (ur.): *Governing Financial Globalization: IPE and Multi-Level Governance*. Routledge. London: 76-92.
- Langley, Paul. 2008. *The Everyday Life of Global Finance: Saving and Borrowing in Anglo-America*. Oxford University Press: Oxford.
- Larner, Wendy. 2006. Neoliberalism: Policy, Ideology, Governmentality, u: de Goede, M. (ur.): *International political economy and poststructural politics*. Palgrave Macmillan: New York: 199-219.
- Leyshon, Aaron i Thrift, Nigel. 2007. The capitalization of almost everything: the future of finance and capitalism. *Theory, Culture & Society*, (24), 7-8: 97-115.
- Löwenheim, Oded. 2008. Examining the State: a Foucauldian perspective on international 'governance indicators'. *Third World Quarterly*, (29), 2: 255-274.

- Mackenzie, Donald. 2006. *An Engine, Not a Camera: How Financial Models Shape Markets*. MIT Press. Cambridge.
- Major, Aaron. 2012. Neoliberalism and the new international financial architecture. *Review of International Political Economy*, (19), 4: 536-561.
- Matković, Aleksandar. 2013. Siva ekonomija duga. *Čemu*, (11), 2: 33-45.
- Nesvetailova, Anastasia. 2014. Innovations, Fragility and Complexity: Understanding the Power of Finance. *Government and Opposition*, (49), 3: 542-568.
- Oksala, Johanna. 2013. Neoliberalism and Biopolitical Governmentality, u: Nilsson, J. i Wallenstein, S. O. (ur.): *Foucault, Biopolitics, and Governmentality*. Södertorn. Stockholm: 53-73.
- Ozgercin, Kevin. 2012. Seeing like the BIS on Capital Rules: Institutionalising Self-regulation in Global Finance. *New Political Economy*, (17), 1: 97-116.
- Panitch, Leo i Gindin, Sam. 2014. Political Economy and Political Power: The American State and Finance in the Neoliberal Era. *Government and Opposition*, (49), 3: 369-399.
- Porter, Tony. 2014. *Transnational Financial Regulation after the Crisis*. Routledge. New York.
- Porter, Tony i Hansen, Hans Krause. 2012. What Do Numbers Do in Transnational Governance?. *International Political Sociology*, (6), 4: 409-426.
- Poon, Martha. 2012. Why does finance need an anthropology?. *Cultural Anthropology Online*, <http://culanth.org/fieldsights/333-finance> (21.6. 2015).
- Riles, Annelise. 2013. Is New Governance the Ideal Architecture for Global Financial Regulation?. *Cornell Legal Studies Research Paper*, 14-03.
- Roberts, John. 2009. Faith in Numbers. *Ephemera*, (9), 4: 335-343.
- Roberts, John i Jones, Megan. 2009. Accounting for self interest in the credit crisis. *Accounting, Organizations and Society*, (34), 6: 856-867.
- Ruggie, John Gerrard. 1998. What makes the world hang together? Neo-utilitarianism and the social constructivist challenge. *International organization*, (52), 4: 855-885.
- Springer, Simon. 2012. Neoliberalism as discourse: between Foucauldian political economy and Marxian poststructuralism. *Critical Discourse Studies*, (9), 2: 133-147.
- Stäheli, Urs. 2011. Decentering the economy: Governmentality studies and beyond, u: Brockling, U., Krasmann, S. i Stäheli, U. (ur.): *Governmentality: Current issues and future challenges*. Routledge. New York: 269-285.
- Strange, Susan. 1986. *Casino Capitalism*. Blackwell: Oxford.
- Vestergaard, Jakob. 2008. 'Crisis? What Crisis?' Anatomy of the Regulatory Failure in Finance. *DIIS Working Paper*, 25.
- Vestergaard, Jakob i Hojland, Martin. 2011. The New Standard in Banking Regulation: From Basel II to Basel III, u: Ponte, S., Gibbon, P. i Vestergaard, J. (ur.): *Governing through Standards: Origins, Drivers and Limits*. Palgrave. London: 1-25.

- Walters, William. 1999. Decentring the economy. *Economy and Society*, (28), 2: 312-323.
- Whittle, Andrea i Spicer, Andre. 2008. Is actor network theory critique?. *Organization studies*, (29), 4: 611-629.
- Willke, Helmut. 2011. Systemic Risk in Global Finance. *Technikfolgenabschätzung – Theorie und Praxis*, (20), 3: 33-40.
- Wood, Duncan. 2005. *Governing Global Banking*. Ashgate. Aldershot.
- Žižek, Slavoj. 2007. Klasna borba ili postmodernizam? Da, molim!, u: Butler, J., Laclau, E. i Žižek, S., *Kontingencija, Hegemonija, Univerzalnost*. Naklada Jesenski i Turk. Zagreb: 93-139.

Jakov Begić

THE ECONOMY AS A DISCURSIVE CONSTRUCTION:
THE CASE OF REPRESENTATION OF INDEBTEDNESS
OF THE GLOBAL FINANCIAL SYSTEM

Summary

This paper aims to demonstrate the significance and relevance of the post-structural gaze towards the economy by both tracing the conceptual commonplaces of this approach as well as practicing this theoretical position in the concrete analysis of indebtedness of the financial system. A brief and localized, but nonetheless significant tradition of the poststructural problematizing of the category of economy is here presented through three key disciplines: governmentality studies, economic sociology and international political economy. After portraying the contributions and limitations of those disciplines, the second part of the paper analyzes the apparatus of standardification and validation of credit risk within banks, namely the Basel Capital Accord and practices of securitisation. By offering a genealogy of those techniques, we interpret finance as a discursive space (re)articulated through an aggregate of normalized mechanisms and practices which collectively form a rationality of governance. In this way, we point out the importance of performative, symbolic, relational, decentered and contingent moments in the critical conception of (financial) economy, as well as show that the critique of economy does not necessarily have to be organized and conducted through the capital – class – ideology matrix.

Keywords: Poststructuralism, Debt, Global Financial System, Basel Capital Accord, Securitisation

Kontakt: **Jakov Begić**, Zagreb. E-mail: jakov.begic@hotmail.com